

WESTERBORK

en

een vraaggesprek met zijn Commandant Gemmecke
in 1948

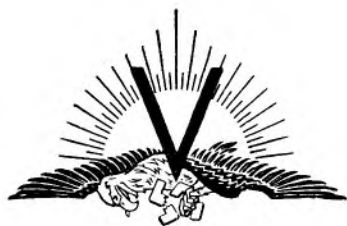

door M. Frankenhuis

1948

N.V. Uitgeverij W. P. van Stockum en Zn.
's-Gravenhage

OORLOGSCOLLECTIE FRANKENHUIS s'GRAVENHAGE

1914–1918

1939–1945

MIJN BEZOEK AAN HET KAMP WESTERBORK

en

vraaggesprek met zijn Commandant Gemmecke,
gedetineerd in de Strafgevangenis te Assen
in 1918

door M. Frankenhuis

1948

N.V. Uitgeverij W. P. van Stockum en Zn.
's-Gravenhage

Bezoek aan het kamp Westerbork en aan zijn Commandant Gemmecke op Donderdag, 26 Februari 1948.

Op mijn aanvraag aan de officiële instanties om Westerbork te mogen bezoeken, alsmede de ex-commandant van dit kamp: Gemmecke, heb ik gelukkig toestemming gekregen. Het bezoek aan Gemmecke staat tevens in verband met de beschuldigingen, welke ik jegens hem heb ingebracht bij het Bureau voor Oorlogsmisdadigers, niet alleen over zijn optreden en handelingen in de tijd dat ik in Westerbork „verblijf” hield, maar ook er vóór en er na.

Op 25 Februari arriveer ik dan per auto in Assen en neem mijn intrek in het hotel „Het Wapen van Drente”. Tegenover dit hotel staat een wegwijzer: „Beilen 16 km.” Een droefgeestig gevoel overvalt me, Beilen, Hooghalen, Westerbork, namen van droefheid, ellende en verschrikking.

De volgende morgen, 26 Februari om half tien, meld ik mij op het Bureau voor Oorlogsmisdadigers, uitgerust en krachtig voor de zware en moeilijke taak van de komende dag, waar alle herinneringen en wederwaardigheden uit de tijd, dat ik in Westerbork gevangen zat, scherp naar voren zullen komen en dan het onderhoud, dat ik zal hebben met Gemmecke!

De Opperwachtmeester der Rijkspolitie, J. Schoenmaker, welke de zaak Gemmecke in handen heeft, is mij in elk opzicht terwille en verschaft mij alle mogelijke faciliteiten. Wanneer ik bij hem kom, vraagt hij: „Eerst Gemmecke en dan Westerbork?” Voor mij maakt dit geen verschil. Ik vind de ene zaak net zo belangrijk als de andere en laat de beslissing tenslotte aan hem over. Dan telefoneert hij met Westerbork. De commandant is niet aanwezig, deze vertoeft momenteel in het

kamp en aan de adj.-commandant die hem te woord staat, geeft hij daarom de mededeling, dat met de commandant is overeengekomen, dat ik Westerbork zou mogen bezoeken; wij mogen direct komen. We maken een omweg en rijden eerst naar het stationnetje Hooghalen, de plaats, waar op 21 April 1944 onze trein aankwam.

Allen moesten hier toen uitstappen, de mannen werden van hun handboeien ontdaan en in vrachtwagens werden we verder naar Westerbork getransporteerd, het plaatsje, waarheen ook vóór die tijd alle treinen met gevangenen, bestemd voor Westerbork, werden gedirigeerd. De kleinste bijzonderheden komen me weer voor de geest: b.v. die trein van Den Haag naar dit stationnetje, waar je als misdadiger met een ander was samengekoppeld en je jongste dochter je zakdoek uit je broekzak moest halen om je neus te snuiten of je tranen weg te vegen van de centimeter lange baard, die je te danken had aan je opsluiting in de Scheveningse strafgevangenis.

De baanwachter doet dienst als gids en geeft ons nog enkele bijzonderheden. Indertijd zijn alle Joden hierheen gebracht om dan met vrachtwagens of lopend naar Westerbork door te gaan. We werden toen met ruim honderd personen in twee vrachtwagens geduwd, waaraan een aanhangwagen voor onze bagage was gekoppeld; hierop stonden een drietal Duitse SS-ers en dezen hielden een tweeloops geweer op ons gericht; zó volbrachten wij de circa 6 km. lange tocht.

Nu maken we weer dezelfde tocht langs een smalle weg met kronkelingen, passeren een spoorwegovergang. Plotseling ontdek ik in de verte een aantal bomen, waarboven de uitkijktorens van Westerbork verrijzen; ik herken ook de grote schoorsteen van het Ketelhuis. Westerbork! Datzelfde Westerbork, waar wij zes maanden lang hebben gezeten, de naam, welke duizenden malen is uitgesproken en waaraan de meest droevige herinneringen voor de Joden zijn verbonden. Weer dezelfde sluitboom, die we ook destijds moesten passeren. Een militair

met geweer inspecteert het legitimatiebewijs van Schoenmaker en de namen van de chauffeur en mijzelf worden genoteerd. We komen nu op neutraal terrein en stappen hier uit. Ik ontwaar de barakken en daar staat de villa van Gemmecke, tegenover de „Kommandantur"! Ben ik heus weg geweest? Het leven draait plotseling vier jaar terug en ik beleef opnieuw de dag, dat ik hier met mijn gezin aankwam en een tiental meisjes en jongens, O.D.-ers, gekleed in fleurige groene overalls hun opwachting maakten.

In de „Kommandantur", nu het bureau van de commandant, moeten Schoenmaker en ik enige minuten in een der lokalen wachten, waarna wij bij de commandant, Kapitein Buyvoet, worden toegelaten. Hij vraagt mij naar de reden, waarom ik Westerbork wil bezoeken en na explicatie te hebben gegeven, wordt mij toestemming verleend, om in het bijzijn van de adj.-commandant Dekker, alles te bezichtigen. Of ik ook foto's mag nemen? Dit is niet toegestaan zonder de toestemming van officiële autoriteiten, maar op de uitdrukkelijke conditie, dat ik geen personen zal fotograferen en nòg enkele bepalingen, waaraan ik mij moet houden, wordt mij toegestaan enkele opnamen te maken. Wij krijgen nu een toegangsbewijs en verlaten dan de voormalige „Kommandantur", om een veertig meter verder door de uitgang van het kamp te gaan. Hier houdt een militair met geweer de wacht en dan betreden wij het „Lager" en ik ben weer terug op de grond, waar ik zoveel maanden lang opgesloten ben geweest, dit kleine stukje grond, waarop zo ontzaglijk veel leed is geleden. Het lijkt mij dan ook, alsof ik een van tranen doorweekte grond betreed.

Links staat nog dezelfde barak „Hauptmagasin", alleen nu voorzien van het bordje: „Hoofdmagazijn". Het is overweldigend dit alles weer te zien en ik kijk mijn ogen uit! We komen bij de hoofdweg met al zijn barakken, diezelfde weg, die wij zo vaak hebben afgelegd, we passeren het Ketelhuis en links ontdek ik de „Lawa", nu echter zonder huishoudelijke

voorwerpen, levensmiddelen en bloemen, die je er toentertijd kon kopen. Enkele veranderingen sindsdien zijn aangebracht, echter over het algemeen is het kamp nog in precies dezelfde toestand als destijds, alleen valt het mij op dat er meer groen en struiken staan en de rails op de hoofdweg verwijderd zijn. Op de weg ontmoeten wij verschillende gedetineerden. Bij navraag bleek mij, dat de meesten N.S.B.-ers, S.D.-ers, of leden van de voormalige Landwacht zijn, circa 1500 in totaal, waaronder een vijftig of zestig vrouwen, die voor 't merendeel ziek zijn en verpleegd worden. Op hun arm dragen zij een band met „GEV.” erop. Wanneer wij de gedetineerden passeren, springen enkelen in de houding. Welk een verschil met de jaren 1940—1945!!

De adj.-commandant vraagt mij hoe, en in welke volgorde ik alles wil afgaan. Ik kies natuurlijk eerst de „S” (straf)-barak 67, waar wij de eerste tijd van ons verblijf in Westerbork, leefden. Ik ontwaar de 67, 66 en 65, ook zie ik nog de prikkeldraadversperringen, alleen de versperring bij de ingang is verwijderd. Hier heb ik toen in een boevenpakje rondgelopen, net als de gevangenen van de Sing-Sing gevangenis in Amerika.

De deur van de 67 is gesloten, zodat je nu alleen nog door de zij-ingang deze barak kunt betreden. We komen dan eerst in het washok van de vrouwen uit de „S”, dan door een deur naar de vrouwenafdeling en ik loop direct naar de plaats, waar mijn vrouw en dochters op hun „Zweistock-Bett” met hun drieën in twee bedden hebben geslapen. De eerste weken zelfs zonder dekens of lakens, alleen met hun mantels als dek. Het is voor mij een aangrijpend moment. In gedachten verzonken sta ik stil en komen mij de volgende woorden in gedachten: „Geloofd zijt Gij, onze God, Koning der wereld, die goed zijt en wel doet.”

„Geloofd zijt Gij, onze God, Koning der wereld, die ons hebt doen leven en ons hebt doen voortbestaan en ons dit

tijdstip hebt doen bereiken." Verder mijn dank aan de Al-machtige, dat Hij mij mijn kinderen heeft laten behouden.

Ik mag me echter nu niet laten gaan, zeker niet in het bijzijn van mijn twee begeleiders. We gaan dus naar de mannen-afdeling. Aan het eind, op de plaats waar mijn slaapgelegenheid was, staat nu een kast, zodat het niet mogelijk is, een foto hiervan te maken. Dan maak ik maar een opname van de andere slaappleatsen, de ijzeren ledikanten, welke nog uit de tijd van toen stammen. Je gruwelt nog wanneer je eraan denkt, dat hier op een bepaald tijdstip 500 mannen lagen, de ramen afgesloten waren met houten luiken, zodat alles potdicht zat en je dan de geallieerde vliegmachines boven je hoofd hoorde ronken. In deze afdeling zijn nu een tiental gevangenen aanwezig, vies en vuil, hun bagage rommelig en smerig en wanneer ik, teneinde een foto te kunnen maken, hun koffers met inhoud moet verplaatsen, overvalt me een gevoel van afkeer. Daarna bezichtig ik het washok met de lange zinken bak, waarboven een aantal kranen zijn aangebracht. In dit „hok" werd ik, enkele dagen na mijn aankomst hier, als zijnde een „S"(straf)-geval, van mijn hoofdhaar ontdaan.

We trekken het hele kamp door naar de 107, die vroeger gebruikt werd voor het onttakelen van de neergeschoten geallieerde vliegtuigen, komen bij het appèl-terrein, waar de „S"-gevallen op Zondagmorgen van 6 u. tot 8 u. de oefeningen van de SS moesten doen. Dan passeren wij het beroemde Ketelhuis en via de barakken 85 en 84 komen we bij het ziekenhuisterrein, waaromheen de ziekenhuisbarakken liggen. Ik ga ook hier nog even een kijkje nemen in de barak, waar ik zelf een tijdlang gelegen heb en waar ook nu twee zieken liggen. Ik sta nu op dezelfde plaats, waar ik destijds lag. Naast mij lag toen Nord, die pas door de Duitsers, tezamen met zijn dochter en schoonzoon, op zijn onderduikadres was gearresteerd en een verlamming gekregen had. 's Nachts heeft hij toen

vergif ingenomen, doch in de vroege morgen ontdekten de verplegers dit en is zijn maag leeggepompt. Bij hoog en laag bleef hij later volhouden, dat het slechts verdovende middelen waren geweest, die hij ingenomen had om te kunnen slapen.

Weer gaat de tocht verder. We komen nu in de badinrichting, die netjes geschilderd is en er keurig onderhouden uitziet. Met een groot aantal van de gedetineerden hebben ze grote moeite om hen een bad te laten nemen, wat éénmaal per week verplicht is. Ik ontdek dan nog de „Kartoffelschälerei” en de verschillende kleine huisjes. In elk huisje woont nu één lid van het personeel met zijn gezin. Dan niet te vergeten het voormalig café'tje, dat nu dienst doet als cantine voor het personeel.

En ten slotte gaan we naar de Schouwburgzaal, waar destijds opvoeringen plaats vonden, die wedijveren konden met revue's in Parijs en Londen. „Der Klubsessel des Herrn Kommandanten” ontbrak nu.

Na nog even een kijkje genomen te hebben tussen de verschillende barakken, met de wederwaardigheden en herinneringen daaraan verbonden en na nog enkele opnamen gemaakt te hebben, is het bezoek geëindigd en langs het Hoofdmagazijn, gaan wij door de smalle ingang, waar de soldaat staat met zijn geweer in de aanslag, er weer uit. We staan dan weer voor de „Kommandantur” en ik kijk nog even naar de villa van Gemmecke en de andere houten villa's van zijn vroegere Duitse ondergeschikten. Op het laatst gaan wij nog naar het kamertje, waar wij onze opwachting maakten, toen Mevrouw Rita Boyenk wist door te dringen tot in het hol van de leeuw, om ons een bezoek te brengen. Weet U, dat wij aan die vrouw ons leven te danken hebben? Wat een gewaarwording om datzelfde hokje in de „Kommandantur”, waarin wij ons toen bevonden, nu weer te zien.

Wanneer ik mijn dank uitgebracht heb aan de commandant, voor de medewerking mij verleend, gaan wij terug naar Assen.

Om half drie zijn wij terug op het bureau van de Heer Schoenmaker en ik leg hem nu een lijst voor met een zeventigtal vragen, welke ik vóór die tijd heb opgemaakt en die ik nu gaarne aan Gemmecke zou willen stellen. Ik merk er bij op, dat indien er onder deze vragen enkele zijn, die hij niet toelaatbaar acht, deze kunnen vervallen. Hij denkt niet, dat ik vandaag klaar zal komen, maar ik kan dan eventueel de volgende morgen mijn onderhoud met Gemmecke voortzetten. Hij raadt me nog aan vraag 69 en 70 niet te berde te brengen, daar deze geen betrekking hebben op de commandant zelf, maar op andere kampen. Nu wil ik nog graag weten, of ik Gemmecke de vragen in het Nederlands of in het Duits moet stellen. Na enig overleg acht Schoenmaker het beter dat hij de vragen stelt, waarop Gemmecke, zoals gewoonlijk, dan wel in het Duits zal antwoorden. Zo nodig kan ik dan verder commentaar hierop geven.

Schoenmaker vertelt, dat Gemmecke, in afwachting van zijn berechting, opgesloten zit in de gevangenis, een 100 meter verder aan de overkant en gekleed is in gevangenskleren. We kunnen hem in de gevangenis zelf ontmoeten, doch Schoenmaker acht het beter, dat het onderhoud hier op zijn kantoor zal plaats vinden. Hij heeft inmiddels telefonisch instructies gegeven aan een politieambtenaar om Gemmecke te halen en schriftelijk mededeling gedaan aan de directeur van de gevangenis. We praten nog wat, maar spoedig maakt Schoenmaker mij erop attent, dat „hij” eraan komt. Ik kijk uit het raam en onder geleide van een politieagent, zie ik Gemmecke regelrecht op dit huis toekomen. Hij is blootshoofds en gekleed in een soort windjack, broek en klompen. Zijn gang en houding zijn nog steeds die van een Duits militair, zó kan alleen een Duitser lopen. Welk een machtig gezicht! De grote Gemmecke van destijds komt nu naar mij toe en het is nauwelijks in woorden weer te geven, hoe ik me op dit moment voel. Even later hoor ik hem de trap opkomen, dan stapt hij het kantoor

binnen en groet beleefd. Schoenmaker vraagt hem of hij mij kent, waarop hij met „Nein” antwoordt. Schoenmaker gaat verder en vertelt hem, dat ik hem gaarne een aantal vragen zou willen stellen met betrekking tot de tijd, dat hij commandant was van het kamp Westerbork. Gemmecke gaat naast mij op een stoel zitten, ik zit achter het bureau, teneinde alle mogelijke notities te maken en dan worden de vragen gesteld.

1. *U was commandant van Westerbork?*

Ja.

2. *Van hoe lang tot hoe lang?*

13 October 1942—11 April 1945.

3. *Wie heeft U aangesteld?*

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei, Dr. Harster, Haag.

4. *Welke grote Nazi-leiders hebt U persoonlijk gesproken?*

Hij vraagt, wie ik hiermede bedoel. Ik noem op: „Hitler, Goering, Goebbels of Julius Streicher?” Deze heeft hij geen van allen ontmoet. Ik vraag hem nogmaals welke hoge persoonlijkheden hij dan wel ontmoet heeft. Antwoord: Rauter. Seyss Inquart heeft hij wel twee of drie maal gezien, doch nooit gesproken. Verder heeft hij Schmidt eenmaal in een theater gezien. Ik vraag hem of dit Hauptdienstleiter en General-Kommissar F. Schmidt was, die in 1943 gestorven is of doorgemaakt? Hij bevestigt dit.

5. *Hebt U iets te doen gehad met Himmler?*

Ik heb deze eenmaal in Den Haag gezien, toen hij daar een rede hield.

6. *Kreeg U Uw instructies van andere zijde?*

Ik kreeg mijn instructies vanuit Den Haag, vom Befehlshaber der Sicherheitspolizei, Abteilung IV, B 4, Sturmbannführer Zöpf.

7. *Handelde U vaak eigenmachtig?*

Hij vraagt me wat ik hiermede bedoel. Ik kleeu nu de vraag iets anders in: „Nam U zelf vaak beslissingen?” Hij antwoordt

hierop, dat hij alles wat hij moest doen, doorkreeg vom Befehlshaber der Sicherheitspolizei.

8. *Hebt U zelf gesolliciteerd naar deze baan?*

Neen! Nog eens met zekerheid: „Nein!”

9. *Is deze U dan aangewezen?*

Ja.

10. *En door wie?*

Durch Befehlshaber Dr. Harster.

11. *U hebt ook in Rusland gevochten en daarvoor een onderscheiding gekregen?*

Ik heb niet in het Oosten gevochten. De onderscheiding, die ik gekregen heb, was een „Kriegsverdienst Kreuz 2e Klasse”, en na die tijd kreeg ik de „Schwerte dazu”. Deze onderscheidingen waren niet bestemd voor militaire prestaties, maar voor „Arbeitsleistungen längerer Zeit”. De „Schwerte dazu” zijn mij uitgereikt, nadat ik twee jaar in Holland vertoefde. Vele mensen, die destijds iets presteerden bij de douane, spoorwegen enz. ontvingen een dergelijke onderscheiding.

14. *Welke ambten hebt U verder bekleed?*

In 1940 bij het uitbreken van de „Blitzkrieg” was ik werkzaam in Düsseldorf, bij de „Personalrat”, daarna bij de „Aktenaufbau, Abteilung IV”. Ook in Abt. I en II, waar ik alles te regelen had. Op 25 Augustus 1940 ben ik naar Den Haag ontboden en wel tot 22 Juni 1942. Toen werd ik commandant van „St. Michiels Gestel”. Ik onderbreek hem om te vragen, door wie hij daar aangesteld werd. Hij antwoordt: „Ook door Dr. Harster. Vanaf 13 October 1942 was ik commandant van Westerbork. De laatste weken voor het einde van de oorlog, vanaf 20 April 1945, was ik werkzaam bij het „Verwaltungswesen” in Amsterdam.”

15. *Was U ook in andere concentratiekampen?*

Ja, in Vught. Daar heb ik een rondgang gemaakt, teneinde mij op de hoogte te stellen van de mogelijkheden van industrie. Ik heb de afdeling van de Joodse bontwerkarbeiders bezocht,

de confectieafdeling van de vrouwen en meisjes, alsmede de keuken en de mensen, die werkzaam waren bij het uitzoeken van bonen. Verder interesseerde ik me voor de diamantslijperij, alsmede voor de drukkerij. Ik bezocht Vught in de maanden Augustus—September 1943. Ook Amersfoort is door mij bezocht, dit was na St. Michiels Gestel en voordat ik in Westerbork mijn ambt aanvaardde.

16. *Wist U wat er met de Joden, die U wegstuurde, gebeurde?*

Neen! Naar Vittel in Frankrijk gingen de buitenlandse Joden. Auschwitz was een groot werkkamp, Bergen-Belsen een „Austausch Lager” voor die Joden, die buitenlandse papieren hadden, als voor Palestina, Paraguay enz. Theresiënstadt was een „Aussonderungslager”.

Ik had me tot nu toe vrij onverschillig en afzijdig gehouden, maar bij het horen van Theresiënstadt als „Entgültigingslager”, Auswitz: „grosses Arbeitslager” en Bergen-Belsen: „Austausch-lager”, neem ik de man eens op, diezelfde kop nog van vroeger. Hij ziet er nog net zo verzorgd uit als destijds, alleen zijn haren zijn nu niet meer zo lang en handschoenen draagt hij ook niet meer, zijn vingers zijn bruin van het aardappelen schillen. Hij heeft een uitgesproken knap gezicht en meer het uiterlijk van een Engelsman dan van een Duitser.

17. *Had U vermoedens, wat er met de Joden gebeurde?*
Neen!

18. *Weet U, dat van de ruim 110.000 Joden, die U weggestuurd hebt, er meer dan 100.000 vermoord zijn?*

Hierop valt Schoenmaker me in de rede en zegt dat volgens statistische gegevens, 100.440 personen vanuit Westerbork zijn doorgestuurd. Na enig gediscussieer blijkt, dat het door mij genoemde aantal van ruim 110.0000, het totaal uitmaakt van de Joden, die vanuit Nederland zijn gedeporteerd. Het verschil van circa 10.000 Joden is gedeporteerd vanuit andere plaatsen in Nederland.

Gemmecke vertelt, dat hij er geen vermoeden van had, wat er met de Joden gebeurde. Ik vraag hem of hij nu weet dat deze practisch allemaal vermoord zijn. Hij antwoordt: „Door de mededelingen die mij achteraf zijn gedaan, ben ik hier nu van op de hoogte.”

Ik herhaal nog eens dat van die 110.000 Joden slechts 6.000 zijn teruggekeerd.

19. *U hebt destijds een verklaring afgegeven aan verschillende mensen, luidende als volgt:*

LAGERCOMMANDANTUR.

An Baracke:

Sie werden auf Grund der Vereinbarungen des Herrn Reichskommissars mit den Vertretern der evangelischen Kirche nicht nach dem Osten abgeschoben werden.

Der Lagerkommandant:

(w.g.) GEMMECKE

SS-Obersturmführer.

Deze mensen hebt U toch weggestuurd op 4 September 1944?

„Das ist nicht war!” In plaats van Schoenmaker stel ik hem nu dezelfde vraag en nogmaals beweert hij, dat dit niet waar is. Ik haal mijn documenten te voorschijn en duw hem de betreffende verklaring onder de neus: „Bitte!” Hij leest en denkt na. Hij herinnert zich dan, dat hij deze verklaring heeft afgegeven. Het was op bevel van de „Reichskommissar Z.B.V.” Ik vraag hem wat Z.B.V. betekent. „Zur besonderen Verwendung” van Schmidt uit Den Haag. „Maar U hebt deze mensen toch weggestuurd, ofschoon U een schriftelijke verklaring had gegeven, dat deze niet zouden worden „abgeschoben”? Hierop ontstaat dan een dispuut tussen Gemmecke en mij, mede in verband met de volgende vraag.

20. *Was dit niet in strijd met Uw schriftelijke belofte en verklaring?*

Hij antwoordt hierop, dat hij de instructies moest opvolgen, die hij kreeg, maar dat deze mensen trouwens niet „nach dem

Osten abgeschoben" waren. Hij legt dan uit, dat met „dem Osten" Auschwitz bedoeld werd en deze mensen zijn niet naar Auschwitz getransporteerd, maar naar Theresiënstadt.

21. *Is dit transport van 4 September teruggeroepen met het oog op transportmoeilijkheden?*

Daar was hem niets van bekend. Deze vraag wordt gesteld in verband met de geruchten, die achteraf verspreid werden en die o.m. inhielden, dat pogingen waren gedaan om dit transport terug te laten roepen. Hij weet wel, dat deze trein bij Assen en Zwolle een tijdlang heeft stilgestaan, maar vermoedt, dat dit zijn oorzaak vond in de moeilijkheden met de spoorwegverbindingen in Duitsland.

23. *Voor het vertrek van dit transport van 3.000 mensen hebt U een verklaring afgelegd, waarin U allen het beste wenste en hoopte, dat het iedereen goed zou gaan. Het spreekt U, dat U niet in staat was geweest personenwagens te krijgen; alleen een aantal goederenwagens waren beschikbaar gesteld om de mensen naar Theresiënstadt te vervoeren. Deze wagens werden afgesloten en verzegeld en waren oorspronkelijk bestemd voor het vervoeren van 12 paarden.*

Lange tijd heb ik met hem over deze vraag gedelibereerd, o.a. over het feit, dat hij meer dan zestig mensen, waaronder ouden van dagen en kinderen, in één veewagen heeft laten vertrekken. Twee volle dagen en één nacht duurde de reis, zonder licht of lucht en als proviand slechts een brood. Gemeeke verdedigt zich door te zeggen, dat hij al het mogelijke gedaan heeft om personentreinen te krijgen. Dit was echter, mede in verband met het stadium waarin de oorlog zich ontwikkelde, niet mogelijk. De Spoorwegen in Utrecht konden hem geen andere wagens dan deze ter beschikking stellen en op bevel van Den Haag moest hij dit transport door laten gaan. Hij vertelt verder, dat hij in het begin de beschikking had over hout om banken e.d. te maken, maar in 1944 was ook dit niet meer mogelijk. Ik verwijt hem, dat het verboden was

de houten spijlen, welke zich voor de luchtgaten bevonden te verwijderen en we staan uitvoerig stil bij de onmenselijke wijze van vervoer, waarbij meer dan zestig personen met al hun bagage in één wagon waren gestouwd. Gemmecke merkt dan op, dat hij oorspronkelijk altijd opdracht had gegeven, niet meer dan 15 kg. bagage per persoon te laten meenemen, echter bij dit transport mochten de mensen alle bagage meenemen, die ze hadden. Ik word heftig en bijt hem toe: „Ueber 60 Menschen in einem Wagon, und ursprünglich bestimmt für 12 Pferde! Ist das menschlich?”

Ondanks mijn heftige uitval, blijft hij kalm en beheerst. Hij windt zich niet op, net zo min als hij dit vroeger ooit deed. Hij vertelt verder, dat hij in het begin speciale wagons heeft laten vertrekken van Westerbork naar Auschwitz.

Schoenmaker diept dan plotseling een grote foto op uit zijn bureau: „Westerbork—Auschwitz”. Gemmecke is van mening, dat hij al het mogelijke heeft gedaan, om de mensen zo goed mogelijk te vervoeren. Hij heeft in iedere wagon van het 4 September-transport een ton met water laten plaatsen en een W.C.

Ik kan niet nalaten op te merken, dat deze W.C. bestond uit een ton zonder voorhang. Gemmecke verklaart tenslotte, dat geen enkele wagon van de transporten die hij geleid heeft, verzegeld werd.

Ik heb mij ervan onthouden, om hem het verloop van dit transport, dat in mijn dagboek tot in de kleinste bijzonderheden is opgenomen en 15 folio-pagina's omvat, voor te lezen.

Ik moet nog denken aan de groot-industrieel Sig. Menko, die op het laatste moment met een kruiwagen, waarop zijn koffers stonden, kwam aanzetten. De jongeren hadden de avond tevoren al hun maatregelen genomen en waren erop uitgegaan om een kruiwagen te bemachtigen, die zij zo lang in hun barak plaatsten, doch de oudere mensen waren aan hun

lot overgelaten en moesten zelf maar zien, hoe ze hun spullen meekregen.

De Groot uit Middelburg had, toen hij de kruiwagen met zijn koffers voortduwde, een hartaanval gekregen en lag dood bovenop zijn bagage. De dokter werd er nog even bijgeroepen, maar er was niets meer aan te doen.

Menko heeft destijds nog verschillende malen voorgesteld, om na de oorlog als wraak, Hitler, Goebbels en Goering, onder dezelfde omstandigheden dezelfde reis te laten maken als wij. Hij noemde voor hen geen doodstraf en ook geen levenslange gevangenisstraf, alleen wilde hij hen op transport zenden onder precies dezelfde omstandigheden, zoals wij dit hebben meegemaakt.

24. *Wist U dat er valse dooppapieren in omloop waren?*
Nee!

25. *U hebt in Augustus 1944 alle dooppapieren opgevoerd, om deze te onderzoeken?*

Nee! Ik vraag hem nog eens goed na te denken, maar hij kan er zich niets meer van herinneren. Ik leg hem dan een document voor, waarin opdracht gegeven wordt de dooppapieren in te leveren. Hij herinnert zich nu, dat hij deze papieren meerdere weken onder zijn berusting heeft gehad.

26. *Hebt U deze onderzocht?*

Hij heeft ze inderdaad gecontroleerd, om te zien of zich onder deze papieren geen „Fälschungen” of „falsche Stempel” bevonden. Hij herinnert zich nu ook, dat Dr. Ottenstein meerdere malen gevraagd had om de dooppapieren weer terug te geven. Ik vraag hem nu of dit onderzoek van hem is uitgegaan. Hij antwoordt hierop, dat dit niet het geval was, hij had zijn instructies hiervoor uit Den Haag gekregen. Met betrekking tot de „meerdere weken”, dat hij deze papieren in zijn bezit zou hebben gehad, maak ik hem erop attent dat dit niet mogelijk is, daar de papieren op 24 Augustus 1944 zijn opgevraagd

en de mensen deze papieren al terug hadden voor het laatste transport op 4 September 1944.

27. *Zoudt U deze hebben onderzocht, wanneer niet direct daarop in September 1944 het laatste transport zou zijn weggegaan?*

Hij antwoordt, dat hij de papieren onderzocht heeft en niet één vervalsing ontdekte. Ik vraag hem weer: „Wanneer het transport op 4 September niet zou zijn doorgestaan, had U dan de papieren aan een meer minutieus onderzoek onderworpen?”

Hij geeft hierop een ontkennend antwoord. Omdat deze vraag van zeer groot belang voor mij is, herhaal ik hem nog eens.

Gemmecke antwoordt dan, dat hij dit inderdaad gedaan zou hebben, wanneer hij hiervoor instructies gekregen had vanuit Den Haag en Den Haag deze papieren zou hebben opgevraagd.

28. *Hebt U nooit iets gehoord van Dr. Spanier, wat er met de Joden gebeurde, die U wegstuurde?*

Neen!

Dan haal ik mijn geheim dagboek te voorschijn, sla blz. 103 op en lees hem een passage hieruit voor:

„..... maar je weet net zo goed als ik wat het betekent „naar Polen gestuurd te worden. In 1942 heb ik brieven ontvangen over het vergassen van Joden. En vol verontwaardiging vertelt hij me dan, wat hij hieruit te weten is gekomen. „In het begin werden duizenden Joden en masse doodgeschoten „en dan in kuilen met ongebluste kalk verbrand. Later vonden „de Duitsers een geraffineerder middel uit, waarbij alles automatisch ging. De Joden moesten dan een z.g. badinrichting „bezoeken, om een douchebad te nemen, in plaats van water „kwam er echter gas uit de kraan. De vloeren van deze bad- „huizen” waren schuin gebouwd, zodat de lijken eraf rolden „en regelrecht in het crematorium terecht kwamen. Alleen in „1942 zijn er op deze wijze al tienduizenden vermoord!”

Ik vraag Gemmecke nu: „Wanneer het de Joden in het kamp wèl bekend was, dat er vergassing plaats vond, zou de commandant er dan niets van geweten hebben?” Hij antwoordt hierop, dat hij nooit iets van dergelijke geruchten had vernomen. Natuurlijk was het wel eens ter sprake gekomen, dat de Joden in Duitsland vergast zouden worden en hij had zich hierover onderhouden met een of andere „Dienstleiter”, daarna had hij in Den Haag geïnformeerd, maar hier werd hem een ontkennend antwoord gegeven.

Ik vraag hem, met wie hij hierover gesproken had, met Dr. Spanier?

„Ja!” Ik meen nu, dat ik beet heb en ga door: „Also mit Dr. Spanier haben Sie sich unterhalten”, waarop hij zich bezint: „Dr. Spanier oder einem anderen Dienstleiter”. Wanneer ik hier nogmaals op terugkom, kan hij zich de juiste persoon niet meer herinneren, wat voor mij een geweldige teleurstelling is.

Ik maak hem erop attent, dat verschillende mensen, die jarenlang in het kamp hebben vertoefd, op de hoogte waren van de vergassing en ik me niet in kan denken, dat dit de leiders en zelfs de commandant, nooit ter ore is gekomen.

31. *Hebt U vrouw en kinderen in de steek gelaten?*

Dit heb ik reeds aan de Heer Schoenmaker medegedeeld, die het in zijn rapport heeft opgenomen.

32. *Hebt U deze nooit meer teruggezien?*

Ja, mijn vrouw is één keer bij mij in Holland geweest. Zij was enige uren in het kamp. In 1943 heb ik haar teruggestuurd. Op het ogenblik vertoeft zij in Braunschweig.

33. *Had U vele vriendinnen? (Frau Hassel).*

Nein!

34. *Was Fräulein Schlotke de uitvoerende macht?*

Sie war Sacharbeiterin und meines Erachtens, mehr nicht. Eine Entscheidung konnte sie selbst nicht vornehmen.

36. *Had U intieme connecties met Frau Hassel?*

„In diesem Rahmen möchte ich diese Frage nicht beantworten und gelegentlich will ich darüber Auskunft geben.”

De relaties met Frau Hassel waren eveneens in het rapport van Schoenmaker opgenomen. Zij was eerst de secretaresse van Gemmecke en later zijn secretaresse en vriendin. Haar man wist van de verhouding tussen deze twee en over een scheiding is destijds nog gesproken. (Deze gegevens zijn mij later door Schoenmaker medegedeeld).

38. *Stond U op goede voet met de Joodse burgemeester Schlesinger?*

Niet beter en niet slechter dan met de anderen. Ik onderhoud me dan met Gemmecke over de vraag, of hij Schlesinger voorrechten verschaftte en in bescherming nam om dan na een eventuele nederlaag van Duitsland op zijn steun te kunnen rekenen. Schoenmaker brengt dan te berde, dat een drietal personen in het kamp beter voedsel kregen dan de rest.

Op mijn vraag, wie dit waren, antwoordt Gemmecke: „Schlesinger, Dr. Spanier, de derde man kan ik me niet herinneren.”

Gemmecke zegt dan nog, dat men het hem niet euvel kan duiden, dat hij de Joodse burgemeester niet op transport gestuurd heeft, daar hij toch veel met deze man te maken had.

39. *Was het als grap bedoeld, toen U bloemen liet aanbieden aan de medespelers van het cabaret en U daarin een klein kipje verborgen had?*

Hij geeft nu een heel relaas over de bewuste avond. Er werd op het toneel een voorstelling gegeven, o.a. over wat zich achter de coulissen afspeelde. Zo zag je b.v. iemand op het toneel, die zijn rol aan het instuderen was. De verkoop in de Lawa werd aanschouwelijk voorgesteld en er kwamen ook nog twee muizen aan te pas. De acteurs hadden hem toen gevraagd, ook een grap te bedenken. Hij liet toen een bloemstuk aanbieden, waarin een haan verborgen zat, omdat hij, zoals gezegd, ook

een bijdrage zou leveren voor een „Scherz”. Toen het bloemstuk aangeboden werd en het haantje eruit vloog, was een van de medespeelsters zo handig dit direct te grijpen en zij mocht het natuurlijk behouden.

40. *Had U een speciale Joodse kleermaker, die voor U de kleren maakte?*

Ja, twee!

41. *Hoe heetten dezen?*

De beide kleermakers waren half-Joden, één ervan woonde in Amsterdam en beiden waren van Hongaarse afkomst. De beide kleermakers waren uit het kamp ontslagen en één ervan is eind 1944, toen hij zich naar Westerbork begaf, gedood, doordat de trein waarin hij zat door geallieerde vliegers, bij Hoogeveen, werd gebombardeerd.

42. *Wist U, dat de leiders een troep bandieten waren?*

Hij begrijpt niet, wat ik hiermede bedoel, ook al omdat de vraag concreet gesteld is en niet in een paar woorden is te weerleggen. Ik zeg hem, dat ik de vraag nòg concreter wil stellen. (Ik converseer nu meer met hem in het Duits dan in het Hollands): „Wussten Sie nicht, dass die Führer des deutschen Reiches eine Bande Verbrecher waren?” Hij antwoordt hierop, dat hij dit destijds niet heeft ingezien. Ik som nu een reeks van misdaden op, welke zij hebben begaan, ik memoreer ook de verdrijving en uitroeiing van tienduizenden Joden in de jaren 1933—1940, het verbranden van alle synagogen in Duitsland en het vernielen van de Joodse winkels aldaar. Hem is niets bekend van de misdaden, die gepleegd zijn in het Duitse Rijk in de jaren 1933—1940. Ik vraag hem dan, of hij in Düsseldorf nooit onregelmatigheden heeft gezien te dien opzichte. „Nein!” „Maar nu U achteraf weet, om alleen bij de Jodenvervolgung te blijven, wat zich heeft afgespeeld, wat denkt U nu?” Na enig aarzelen antwoordt hij: „Ja, ich muss zugeben, dass das ein Verbrechen war!”

43. *En U hebt gevolg gegeven aan hun opdrachten?*

„Ja.” Ik zeg hem nu, dat hij daardoor mede schuldig is aan de deportaties en dood van al die Joden.

44. *Kreeg U opdrachten van Seyss Inquart?*

Neen!

45. *Van Himmler?*

Neen!

46. *Möser?*

Dit moet zijn Möss. Deze is meerdere malen in het kamp geweest, alsook in andere kampen, o.a. in Theresiënstadt, waar bij hij besprekingen hield en regelingen trof.

47. *Aus der Fünten?*

Ja!

48. *Kreeg U bezoek van SS-officieren en -manschappen uit de Strafgevangenis te Scheveningen?*

Hij ontkent dit. Ook wanneer ik de vraag nog enige malen herhaal. Ik ben er echter zeker van, maar kan hem dit niet zeggen, omdat ik niet wil laten uitkomen, dat ik ook in Westerbork heb gezeten. Hij moet echter begrijpen, dat ik helemaal op de hoogte ben van de toestand, die destijds in Westerbork heerste, ook al door de wijze, waarop ik mijn vragen heb ingekleed. Ondanks mijn aandringen blijft hij echter volhouden, nooit bezoek van deze mensen te hebben gehad.

50. *Hebt U niet een groot aantal Joden gezien, die mishandeld in Westerbork aankwamen en waarvan de mishandeling duidelijk te zien was?*

Hij ontkent ooit enige vorm van mishandeling te hebben waargenomen. Ik vraag hem dan of hij nooit een groot aantal mannen en vrouwen heeft gezien met verbonden hoofd, blauw oog, etc. etc. Hij dient me prompt van replek en beweert, dat er vaak transporten aankwamen van duizenden mensen tegelijk, waaronder zich ook zieken bevonden, zodat hij onmogelijk kon nagaan, of die mensen verbonden waren voor een of andere ziekte, dan wel, of het hier mishandeling gold.

Ik ga verder: „Maar er kwamen toch vaak kleine transporten aan van 5, 10 of 15 mensen, waarvan iedereen duidelijk kon zien, dat verschillende van hen mishandeld waren?”

Hij beweert dit nooit gezien te hebben. Ik weer: „Honderden kampbewoners zagen het wèl, maar de commandant niet.”

54. *Vond U Bergen-Belsen en Theresiënstadt „Aussonderungslager”, waar de mensen een goede behandeling onderonden?*

Hierop weet hij geen antwoord te geven. Ik memoreer de barbaarsheden, waaraan de gevangenen in Bergen-Belsen bloot stonden. Ik vertel hem, dat een aantal Joden kuilen moesten graven voor hun eigen graf, ervoor moesten gaan staan en dan met machinegeweervuur werden afgemaakt. Ook andere gruweldaden breng ik nog eens naar voren.

De discussie wordt nu in het Duits gevoerd en ik zoek in mijn woordenboek wat kuil in het Duits is: „Grube”. Ik behoef nu niet bang te zijn, dat ik Gemmecke „Kopfscheu” zal maken, iets waarvoor de leden van de Contact-Commissie destijds altijd zo bevreesd waren, wanneer ze een onderhoud met hem hadden. Over elk woord moesten zij toen wikken en wegen, uit angst dat Gemmecke het verkeerd zou opvatten en ontstemd zou worden, wat dan tot gevolg had, dat de bespreking geen enkel resultaat opleverde.

Ik zal Gemmecke niet de clandestien gemaakte foto's uit Polen tonen, die ik in mijn bezit heb. Op de eerste foto staan een paar Joden afgebeeld, bezig met het graven van kuilen, op de tweede foto zie je de Joden naakt uitgetkleed staan en de volgende is genomen op het moment dat zij met machinegeweren worden afgemaakt. Op een andere foto zie je, hoe een Jood, gehuld in een Joods gebedskleed, met een knuppel wordt mishandeld en op weer een andere, hoe een tiental Joden op elkanders rug paardje moeten rijden, jong op oud en oud

op jong, ten aanschouwe van hun medegevangenen, mannen, vrouwen, meisjes en jongens.

55. *Wist U niet, dat van deze kampen mensen zijn door-gestuurd en gedood?*

Deze vraag wordt in samenhang gebracht met de volgende.

56. *Wanneer U niet wist dat de Joden gedood werden, waar dacht U dan dat al die millioenen Joden, die zijn door-gestuurd zich zouden ophouden?*

„Ik stelde mij voor, dat deze mensen zich in een „Riesen-Lager” bevonden en daar werkten in de textiel- en leerindustrie.” „Al die millioenen mensen?” „Nee, ik meende dat er in totaal één millioen in de kampen was opgeborgen, die ik ongeveer als volgt splitste: 100.000 uit Holland, 250.000 uit Frankrijk en uit België iets meer dan uit Holland; in totaal schatte ik ze op 1 millioen.”

„En die millioenen Joden in Polen dan? Meende U, dat die daar rustig mochten blijven wonen?” „Nee, volgens mij woonden dezen in „verschiedenen Städten ausserhalb Warschau und im Ghetto Warschau's.” „Maar wist U dan niet dat Warschau vernield was en de Joden ook vandaar verdreven zijn?” Hij houdt vol, dat hij de mening was toegedaan, dat de Joden rondom Warschau waren ondergebracht. Het heeft geen zin om verder hierop door te gaan.

57. *Eind 1943 hebt U alle geesteszieken op transport gesteld, in goederenwagons, zonder verplegend personeel, eten of drinken, (het z.g. „griezeltransport”). De wagons waren geplombeerd en onder de zieken bevonden zich zeer zware gevallen. Was U de mening toegedaan, dat deze zonder meer zouden aankomen?*

Ik lees hem dan een passage voor uit mijn dagboek, blz. 100:

„Broeder, die al meer dan een jaar hier is, vertelt „me, wat hij also met Gemmecke heeft meegemaakt. Eind „1943 heeft hij alle geesteszieken op transport gesteld in goederenwagons, zonder verplegend personeel, eten of drinken. De

„wagons waren geplombeerd. De geesteszieken werden verzonden als postpakketten en onder dezen bevonden zich heel „zware gevallen en het kan bijna niet anders, dan dat zij „elkaar onderweg hebben afgemaakt. Broeder noemt „dit het „griezeltransport”. Wanneer er meer dan 3.000 inwoners komen, dan stuurt hij een zeker aantal weg. In de „winter 1943 is er ook een ziekentransport gegaan. De ziekenhuisbarakken lagen toentertijd vol en er was een gebrek aan „bedden. De commandant had natuurlijk wel door, dat, door „het verplegend personeel, gezonde mensen in het ziekenhuis „werden opgenomen om deze voor transporten te vrijwaren „en dezen zich daar dus veilig waanden. Hij scheen dit wel te „begrijpen en gaf plotseling order dat alle zieken op transport „moesten.”

Gemmecke protesteert heftig tegen deze beschuldiging. Geen enkel transport is vanuit Westerbork vertrokken, waarvan ook maar één wagon verzegeld was. Hij verklaart verder uitdrukkelijk dat bij ieder transport „Geschultes Personal” was en dit een valse beschuldiging is.

58. *Hebt U, toen U eens op jacht was, geschoten op iemand uit het kamp, die te dicht bij het prikkeldraad stond, zodat de kogel rakelings langs hem heen vloog? (Frits Spier).*

Ja, dit heb ik inderdaad gedaan. Ik vraag hem: „Wanneer U deze man gedood had, was dit dan geen moord geweest?”

Hij antwoordt hierop, dat het onmogelijk is met een jachtgeweer iemand dood te schieten. Ik vraag dan, of het hem bekend is, dat deze persoon later in het ziekenhuis is opgenomen met een schotwond aan het been. Hij bevestigt dit.

59. *Wat is Uw mening omtrent de z.g. Contact-Commissie, bestaande uit Heinemann, Eckmann, Grünberg en Hanauer?*

„Diese 4 Herren haben sich viele Mühe gegeben, alles zu tun für die Juden, was möglich war.”

Ik vraag hem dan, of zij hierbij financieel voordeel hadden. Hij gelooft dit niet.

Wij krijgen het nu over Todtmann, die lange tijd als Dienstleiter in Westerbork fungeerde en de rechterhand van Gemmecke was. Gemmecke vertelt nu, dat deze later gedegradeerd werd, niet omdat, zoals algemeen werd aangenomen, hij visitekaartjes had laten drukken met zijn adres in Westerbork erop, maar om zijn „Grössen-Wahn”. Hij snauwde zijn ondergeschikten en vooral de vrouwen onnodig af. Gemmecke was hierover zeer gebelgd en heeft Todtmann meerdere malen hierop attent gemaakt. Toen dit echter niet baatte, is hij ertoe overgegaan Todtmann als Dienstleiter af te zetten en deze moest in de vervolge, zoals alle anderen, ondergeschikt werk verrichten.

Dan begin ik over de gebeurtenissen, die zich hebben afgespeeld met Kerstmis 1943. Gemmecke had destijds toestemming gegeven, om in barak 73 een kerstboom te plaatsen en de barak verder met groen te versieren. Uiteindelijk mocht dit echter niet doorgaan. De SS-ers, die een Germaans feest hadden gevierd, zoiets als „Sonnefest”, waren stomdronken geweest en juist enige dagen voor Kerstmis had er een gevecht tussen hen plaats gehad. Dit feit werd natuurlijk door de Joden in het kamp besproken. Ik verwijt Gemmecke nu, dat hij als wraak hiervoor de Kerstmisviering in barak 73 verboden had. Gemmecke antwoordt, dat hem over dit geval niets bekend is. Wanneer ik aan blijf houden, dat dit toch inderdaad zo gebeurd is, geeft hij tenslotte toe, dat bij het „Julfest” enkele politie-beambten „Rotwein und Bier gemischt” hadden, waardoor het heel goed mogelijk is, dat zij in ietwat beschonken toestand verkeerden. Omdat hij nu gedeeltelijk toegeeft, dat er zich destijds onregelmatigheden hebben voorgedaan, ben ik ervan overtuigd, dat er zich op die bewuste Kerstdagen heel wat meer heeft afgespeeld.

We komen dan op het thema van de geruchten en ik leg hem zijn Lagerbefehl No. 61 voor, waarin vermeld wordt:

„Naar aanleiding van het Joelfeest van de Lagerkommandantur zijn een groot aantal onverantwoordelijke geruchten

„betreffende mijn gasten en mijzelf in het kamp verspreid. Ik heb meermalen tegen dergelijke geruchten mondeling en schriftelijk mijn standpunt te kennen gegeven en met strafmaatregelen gedreigd. Aangezien deze waarschuwingen in geen enkel opzicht doel getroffen hebben en nog steeds bijna dagelijks geruchten, mijzelf betreffende, verspreid worden, stel ik thans alle kampingezetenen ervoor aansprakelijk, dat deze geruchten ontstaan, resp. niet tegengegaan zijn. Als strafmaatregel hiervoor bepaal ik het volgende:

- „1) Ik verbied alle feestelijkheden ter gelegenheid van de dezer dagen plaatsvindende Joodse en Christelijke feestdagen. Overtredingen zal ik met de strengste maatregelen straffen.
- „2) Op de in het tijdvak van 22 December en 3 Januari vallende feestdagen, wordt als op werkdagen gewerkt, waarbij ik er nadrukkelijk op wijs, dat ook de Zaterdag als normale werkdagen, derhalve met werktijd tot 's avonds, te beschouwen zijn. Mochten kampingezetenen zich door ziekmelding of op andere wijze trachten te onttrekken aan deze door mij opgelegde arbeid, dan zal ik hen in het bijzonder straffen.

„Mochten na vaststelling van deze strafbepalingen desondanks nog geruchten in het kamp de ronde doen, of wel mochten de vastgestelde strafmaatregelen ontoereikend blijken, dan zal ik straffen weten vast te stellen, die mij de zekerheid geven, dat geen enkel gerucht meer wortel schieten zal.”

Der Lagerkommandant,
GEMMECKE,
SS-Obersturmführer.

Ik vraag Gemmecke: „Was het niet menselijk, dat geruchten de ronde deden, wanneer er dergelijke uitpattingen plaats vonden?” Ik noem dan ook de geruchten over transporten.

Hij antwoord hierop, dat de mensen nòg nerveuzer en „unruhiger” werden, wanneer er geruchten in omloop waren, daarom had hij order gegeven, dat geen geruchten meer in het kamp verspreid mochten worden.

Ik val hem nu aan met de woorden: „Wanneer van de zijde van de commandant zelf aanleiding gegeven wordt tot geruchten, wanneer hij zelfs een verhouding heeft met zijn secretaresse, waarvan iedereen op de hoogte is, wanneer zich op een feest als juistgenoemde dergelijke uitpattingen voordoen, wanneer zijn ondergeschikten Van Dam en Van Laar tot na middernacht braspertijen houden, dronken zijn en dit op luidruchtige wijze kenbaar maken, is het dan niet vanzelfsprekend dat de mensen hierover praten? En vooral ook wanneer Möser (dit is nu Möss) in het kamp verscheen, wat nooit veel goeds betekende, en wanneer andere bijzonderheden werden ontdekt, kon het dan anders, dat men beangst was en iedereen sprak over een transport? Dat Vaders en Moeders met hun kinderen hierover spraken of met vrienden en bekenden? Wist U dan niet, dat een transport voor de Joden een verschrikking was?”

Gemmecke: „Ja, maar om de mensen niet nog meer beangst en ongerust te maken, meende ik er juist aan te doen, deze geruchten bijtijds de kop in te drukken.”

„Ik zal U nu eens aanschouwelijk voorstellen, wat een transport in die dagen voor de Joden betekende.”

Ik haal een potlood voor de dag en leg dit voor hem op tafel, neem een tweede potlood en leg dit een eindje verder evenwijdig aan het eerste. „Nu moet U eens goed kijken”, en wijzend op het eerste potlood: „Kijk, dit is een transport en dat”, wijzend op het tweede potlood, „is het volgende transport, ziet U?” Hij knikt. Ik ga verder: „Also, nochmals, dies ist ein Transport, das ist schlimm, und hier (wijzend op het tweede potlood) ist der nächste Transport, das ist auch schlimm. Aber wissen Sie was das Schlimmste ist?” en met de vinger wijzend van het ene potlood naar het andere: „Das

Schlimmste ist die *Zeit* von diesem Transport bis zu dem Nächsten. Die *Zeit*, dass man in Todesangst verkehrt, nicht weiss wann man geht, nur dass man geht und soll man dann nicht reden und sich unterhalten mit seiner Familie, mit seinen Verwandten, mit seinen Bekannten?"

Gemmecke zegt hierop geen woord, knikt een beetje en ik voel me opgelucht, omdat ik hem nu eens heb kunnen vertellen, hoe ik over zijn actie tegen deze geruchten denk.

60. *Wat is er met het geld gebeurd, dat bijeengebracht is om mensen uit de „S” te krijgen?*

De Procureur-Fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof te Groningen heeft middels Inspecteur Kuilman reeds een uitgebreid onderzoek ingesteld en zijn bevindingen in een rapport vastgelegd.

61. *Hebt U zelf ook geld hiervan ontvangen?*

Neen, in Westerbork zijn wel een aantal veranderingen aangebracht voor een totaal bedrag van f 70.000.—.

62. *En diamanten?*

Deze werden naar „eine bestimmte Stelle B.D.S.” gezonden, en „von daraus nach Deutschland.”

63. *U hebt familieleden van ontsnapte gevangenen op straftransport gesteld, welke nooit meer zijn teruggekomen?*

Ja!

64. *Bent U niet persoonlijk verantwoordelijk voor de moord op deze familieleden?*

Neen! Dit was een bevel uit Duitsland. Ik houd hem voor, dat wanneer hij familieleden van ontsnapte gevangenen of zelfs willekeurige personen strafte, hij ook verantwoordelijk was voor de gevolgen van deze straf, in dit geval de dood. Om een doeltreffend bewijs te leveren, haal ik het door hem uitgegeven Lagerbefehl No. 52 te voorschijn, waarin vermeld staat, dat Moeder en zuster van een vluchteling als S-geval naar barak 67 zijn overgebracht en dienovereenkomstig op straftransport zijn gegaan. Deze beide vrouwen zijn nooit teruggekeerd. En daar

hij hen als S-geval op straftransport heeft gestuurd, kan ik niet anders dan hem verantwoordelijk stellen voor de moord op deze beide mensen.

Gemmecke ontkent dit. Deze twee vrouwen zouden vroeg of laat toch op transport zijn gegaan en een straftransport zegt niets. Zodra de mensen zich in de wagons bevinden, vervalt de „S” en er is geen verschil meer tussen een straftransport en een gewoon transport.

65. *Is het niet in strijd met het internationale recht om de verwanten van iemand, die ontvlucht of handelt in strijd met de kampregels, straffen te laten ondergaan?*

We staan nu stil bij het straffen van geheel willekeurige personen. Gemmecke zegt nogmaals, dat deze strafmaat nu eenmaal gold in Duitsland.

66. *Zijn door U in de periode van 4 September 1944 tot 22 October kampbewoners en illegale werkers gefusilleerd?*

Dit is reeds uitvoerig door Schoenmaker behandeld en in zijn rapport vastgelegd.

67. *En welk aandeel hebt U gehad in de executie van vier Joden op 8 September 1944?*

Deze heb ik laten executeren op bevel van de B.D.S. Ook dit is door Schoenmaker onderzocht en in zijn rapport opgenomen. Hier wordt dan ook niet verder op ingegaan.

Schoenmaker wijst mij op een grote metalen bus, die boven op een kast staat en waarin zich de beenderen en de as van deze vier jonge mannen bevinden. Op de bus staan de namen van deze Joodse jongens.

68. *Heeft er volgens U een grotere misdaad in de wereld-geschiedenis plaats gevonden, dan de misdaad in de afgelopen oorlogsjaren?*

Daar ik sinds 5 Mei 1945 in de gevangenis zit, is mij van misdaden niets bekend. Ik vertel hem dan uitgebreid, wat er alsoo gebeurd is. Volgens het Nederlandse Wetboek, en dit wordt door Schoenmaker bevestigd, zijn alle Joden vanuit

Nederland, welke geen enkele misdaad hadden begaan, over de grens gezet. Dit is mensenroof. En Gemmecke is, door zijn functie van commandant van Westerbork, mede schuldig aan deze misdaad. Na uitvoerige besprekingen komt Gemmecke tot de slotsom, dat hij in vergelijking met zijn opdrachtgevers: „ein kleiner Mann” was, beweert dan nogmaals „ein kleiner Mann” en even later „ein sehr kleiner Mann!”

Ik kom nu aan het eind van mijn vragen. Enkele hiervan heb ik niet gesteld, omdat ze reeds behandeld werden in samenhang met andere. Tot besluit had ik hem de volgende twee vragen nog willen stellen.

69. *Weet U dat de meeste commandanten van concentratiekampen opgehangen zijn?*

70. *Hebt U idee, dat U het er levend afbrengt?*

Maar zoals oorspronkelijk werd overeengekomen heb ik dit nagelaten.

Het is nu half zeven, ons onderhoud heeft vier uren geduurd, maar ik heb nu ook niets meer te vragen. Schoenmaker belt de agent en wanneer deze binnenkomt, geeft hij hem de instructie, Gemmecke weer naar de gevangenis terug te brengen. Gemmecke staat op, springt in de houding, waarbij zijn klompen tegen elkaar klikken. Ik kijk niet naar hem en weet dan ook niet, of hij salueert of groet. Dan gaat hij de deur uit. Ik loop naar het raam en zie hem even later de straat oversteken naar de gevangenis.

Schoenmaker vraagt me nu, of ik ook Frau Hassel nog wil spreken. Zij zit ook hier in dezelfde gevangenis. Hij vertelt, dat zij eerst opgesloten is geweest in Engeland, maar later aan Nederland is uitgeleverd. Ik heb deze vrouw meerdere malen in Westerbork ontmoet, persoonlijk echter stel ik weinig belang in haar. Toch antwoord ik Schoenmaker, dat ik het wel op prijs zou stellen haar in zijn bijzijn te ontmoeten, mede in verband met de zaak Gemmecke. We komen dan overeen, dat hij haar een aantal vragen zal stellen. Alvorens instructies

te geven om Frau Hassel te halen, wacht Schoenmaker nog even, totdat Gemmecke in de gevangenis zal zijn teruggekeerd, dit om te voorkomen, dat deze beiden elkaar op straat zullen ontmoeten. Na een poosje stuurt hij een schriftelijke oproep aan de directeur van de gevangenis, doch deze laat weten, dat hij het, in verband met de invallende duisternis, niet wenselijk acht, dat Frau Hassel zich nog op straat begeeft. Hij verzoekt ons nu naar de gevangenis te komen om haar daar te ondervragen.

Even later komen wij in de gevangenis en vinden Frau Hassel reeds in de wachtkamer. Zij is een knappe vrouw, ze heeft een chique geklede mantel aan, zijden kousen en hoge hakken, alleen haar ogen staan iets verwilderd. Verschillende vragen worden haar nu gesteld, in verband met ons onderhoud met Gemmecke.

Ze vertelt nu, dat ze destijds met Gemmecke mee op jacht is geweest en erbij was toen deze op Frits Spier schoot. Volgens haar deed Gemmecke dit om de man bang te maken. Ze wist ook, dat de man getroffen was en 's avonds door Dr. Spanier in het ziekenhuis werd opgenomen. Schoenmaker vraagt haar nu om welke redenen Gemmecke eigenlijk schoot. Hij zou dit gedaan hebben, omdat hij dacht, dat de man vluchten wilde, hij had n.l. een overjas aan en een actetas bij zich. Hoe het mogelijk is, dat iemand van achter prikkeldraad zou kunnen vluchten, laat zij in het midden. Ze vertelt verder, dat zij „furchtbar erschrocken war”. „De man ging gewoon verder”, zegt ze, „en Gemmecke heeft hem zelfs niet meer gezien. Ik heb nog meerdere malen tegen Gemmecke gezegd dat ik zo „furchtbar erschrocken war und gib mir wenigstens Bescheid nächstes Mal, wenn geschossen wird!”

Op 12 October 1942 was zij met Gemmecke meegekomen als zijn secretaresse en zij was tot het eind toe gebleven. In het tijdvak van Augustus 1943 tot Juli 1944 was zij weggeweest o.a. door ziekte. Later is zij ook als tweede secretaresse in

dienst geweest bij de B.D.S., Brigadeführer Naumann, Schöngart en ook Dr. Harster. Zij was aangesteld door de „Dienststelle B.D.S.” Ook worden nog de geruchten besproken, waartegen Gemmecke maatregelen genomen had.

Zij vertelt verder, dat zij Joodse vrouwen in haar dienst heeft gehad, o.a. „Frau Asch, die Haushälterin war” en wier man in de „Kleiderkammer” werkte. Frau Wisenfeld was haar naaister geweest. Evenals Gemmecke verklaart zij, dat met „dem Osten” Auschwitz bedoeld werd. Dit was volgens haar „ein grosses Arbeitslager”, „Theresiënstadt war eine Stadt für sichselbst mit nur Juden”. Ze vertelt, dat je daar zelfs een café had, het was precies een ghetto, zonder Ariërs. De Joden hadden daar een eigen wetgeving en konden er leven, zoals ze zelf wilden. Zöpf had haar Theresiënstadt zo beschreven. „Bergen-Belsen war mir als reines Austausch Lager geschildert. Auschwitz war hunderte km. gross — „Bruna”, „Gummiwerke.”

Ze verklaart nog, dat Dr. Spanier haar tijdens haar ziekte behandeld heeft. Ook bij Dr. Rosenberg is zij geweest, toen ze een oorarts moest raadplegen.

De artisten Ziegler, Ehrlich en Rosen kwamen wel eens in de villa van Gemmecke, om de stukken, welke in de revue werden opgevoerd, in overleg met Gemmecke te censureren.

Aus der Fünten, Fräulein Schlottke en Möss had zij natuurlijk ook gesproken. Möss eenmaal en Zöpf in het begin van haar carrière.

Schoenmaker vraagt nog aan Frau Hassel, wat er met het geld, diamanten enz. gebeurd is, dat in Westerbork door de gevangenen werd afgegeven. „Heeft de commandant of anderen hiervan een gedeelte opgestreken? U ook niet?” en hij maakt een grijpbeweging naar zich toe. Frau Hassel ontkent verontwaardigd. Wanneer haar de vraag nogmaals gesteld wordt, antwoordt zij, dat zij „ein Eid” zou willen afleggen, dat zij nooit iets hiervan heeft ontvangen. Wel heeft de Contact-

Commissie destijds voor haar in Amsterdam gramfoonplaten gekocht, welke zij besteld had, maar prompt daarop heeft zij hun het geld terugbetaald.

Na dit korte onderhoud deelt zij Schoenmaker mede, dat zij een aantal papieren ontvangen heeft, waarop Schoenmaker zegt, dat zij deze moet invullen. Zij zet nu haar bril op, waarvan de brug omwikkeld is met leukoplast. Dit laatste valt mij op, omdat dit zo'n tegenstelling vormt met haar verzorgde voorkomen en kleding. Zij is nu bezig met het invullen van de papieren, datum, ouderdom, godsdienst.

Als bijzonderheid wil ik nog vermelden, dat Gemmecke beducht is om vertransporteerd te worden. Hij is n.l. bang, dat hij dan niet meer in de gelegenheid zal zijn om te werken, iets wat hij in deze gevangenis wèl mag, n.l. aardappelen schillen, de centrale verwarming verzorgen enz. Hij ontvangt hiervoor 10 ct. per dag, waarvoor hij dan iets kan kopen, b.v. een cigaret (één cigaret per dag is hem toegestaan).

Het is nu precies half acht. Ik heb mij vijf uur lang aan één stuk door met deze beide mensen bezig gehouden en voel me down en neerslachtig. De zes maanden Westerbork heb ik in één dag weer beleefd. Ik ben Opperwachtmeester Schoenmaker dankbaar voor de assistentie, welke hij mij verleend heeft en bewonder de correcte en sublieme wijze, waarop hij Gemmecke aanpakt. Doodmoe van alles neem ik afscheid, peinzend over de belevenissen van deze dag. Nog lange tijd hierna ben ik onder de indruk, ook om alles, wat ik in Westerbork weer gezien heb. De misdaad, die hier is begaan, maakt deze plaats tot een schandvlek op de aardbodem. Zeventig vragen heb ik deze middag gesteld, er is echter één vraag, die nu weer in mijn herinnering komt en die ik mijzelf gesteld heb ten tijde van alle misère en die mij destijds zo vaak heeft bezig gehouden: „Is het leven waard geleefd te worden, wanneer je alles in Westerbork, alles hiervoor en hierna, hebt meegemaakt?.....”

Commandant Gemmerke, van achteren gezien, bij vertrek van een transport, 1943

Transport in goederenwagens, 1943

Gezicht op enkele barakken met een groep kinderen. '43

Chanooko-feest, 1943.

Transport in goederenwagens. 1943.

Transport in goederenwagens. 1943.

Van links naar rechts: SS-Untersturmführer R. Hassel, Frau Elisabeth Hassel, SS-Obersturmführer A. K. Gemmecke en SS-Sturmabführer F. H. Aus der Fünfte, Joelleest, Lager Westerbork, 1942.

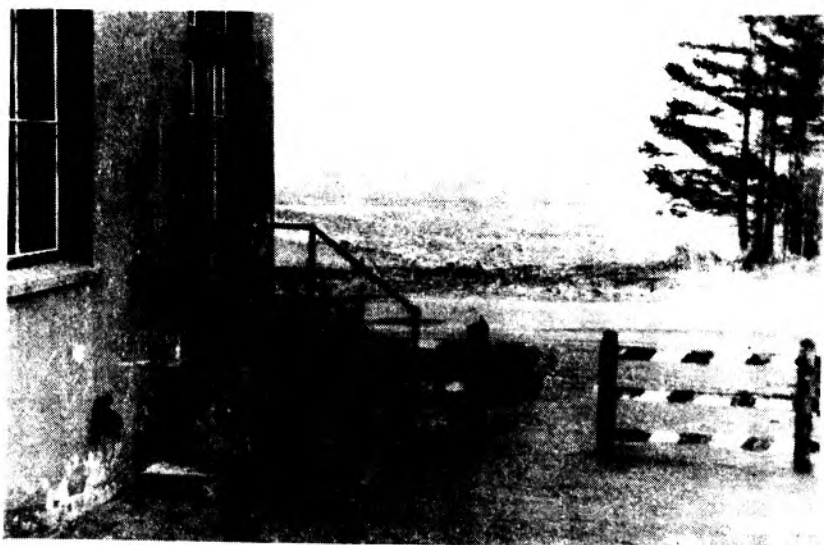
Gemnecke
1948.

Richtingaanwijzer „Beilen”.

Stationnetje Hooghalen.

Stationmetje Hooghalen.

„Kommandantur“ Westerbork.

Ingang Kamp Westerbork.

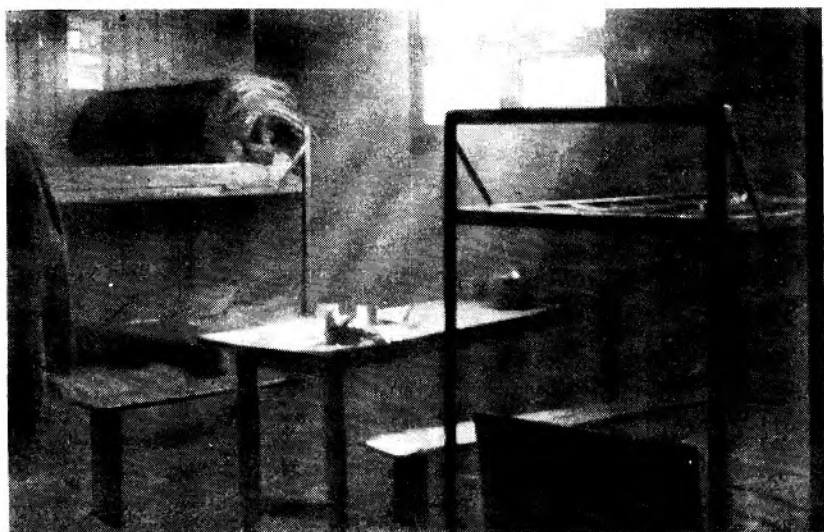
„Hauptmagasin“.

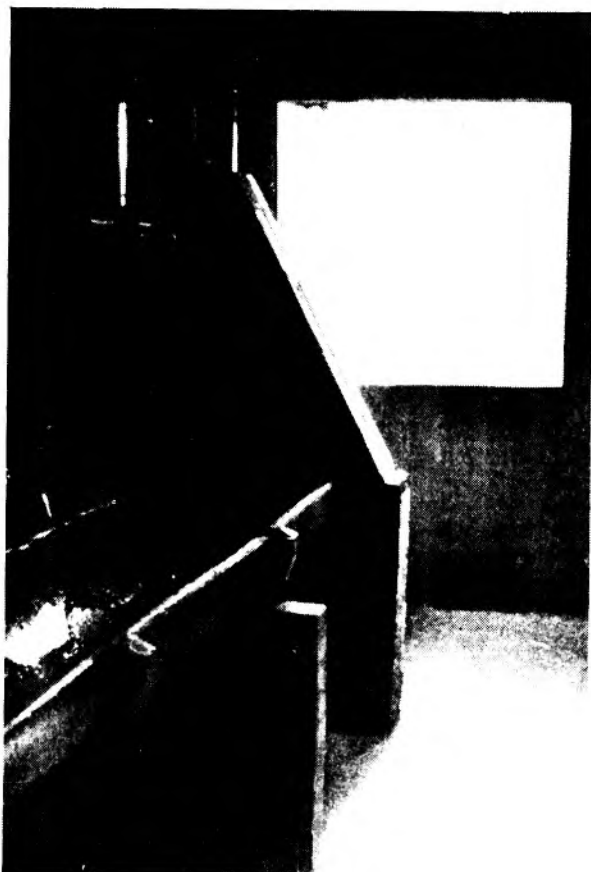
Ingang Hoofdmagazijn.

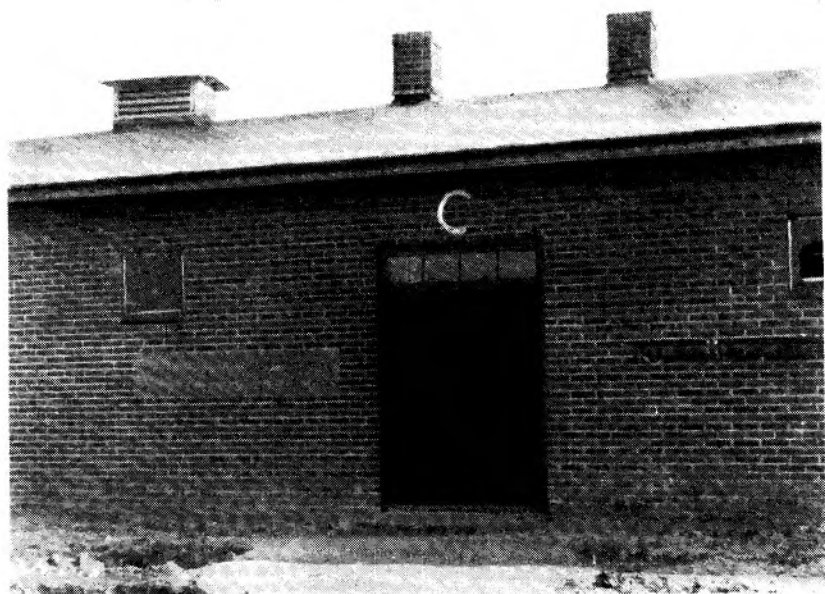
De 67, S-(straf)barak.

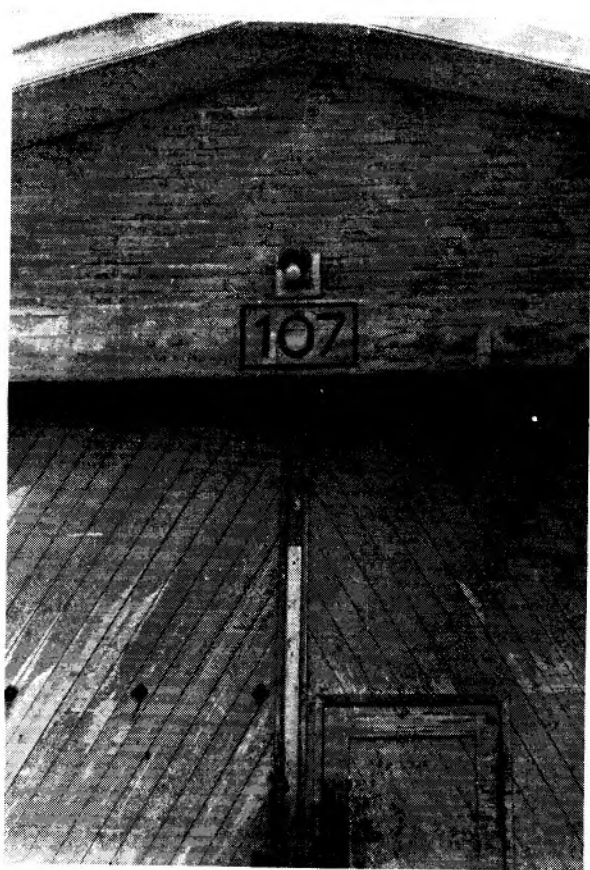
Slaapgelegenheid S-(straf)barak.

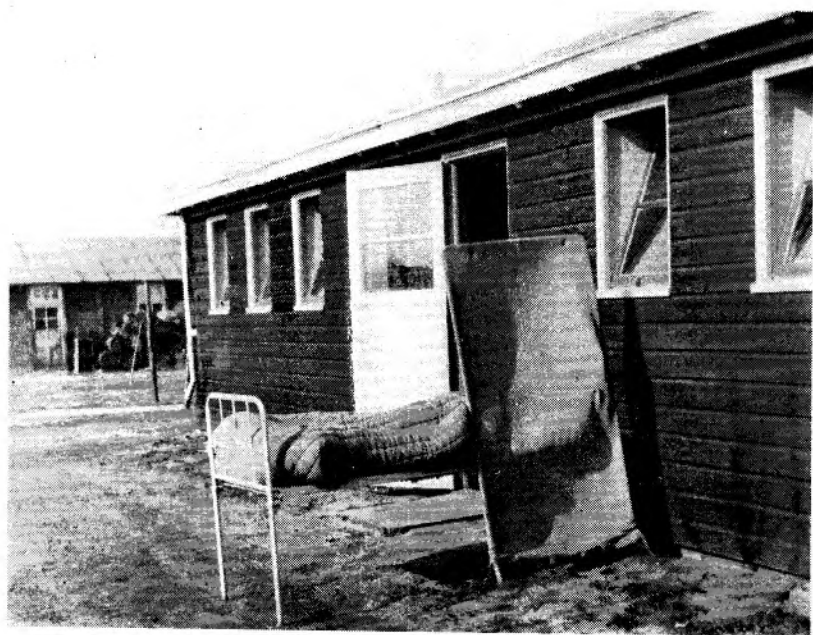
Washok S-(straf)barak.

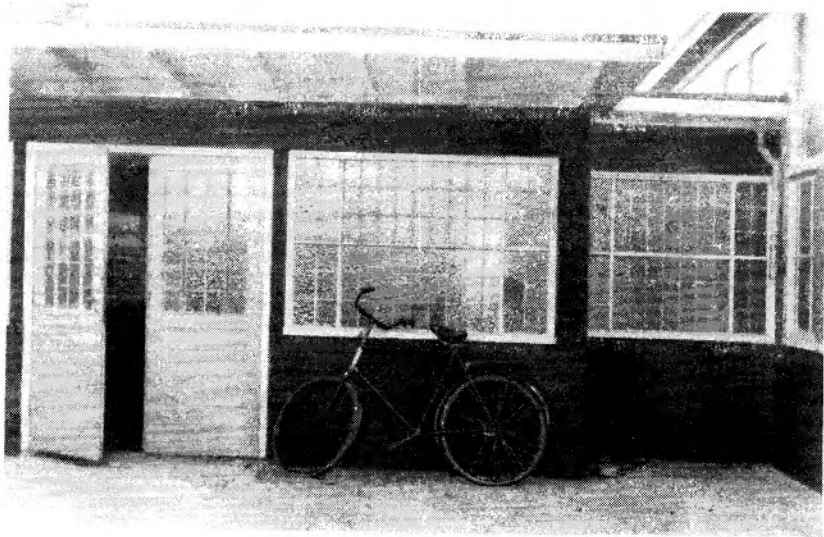
W.C. „Roode Huisje”, S-(strafbarak).

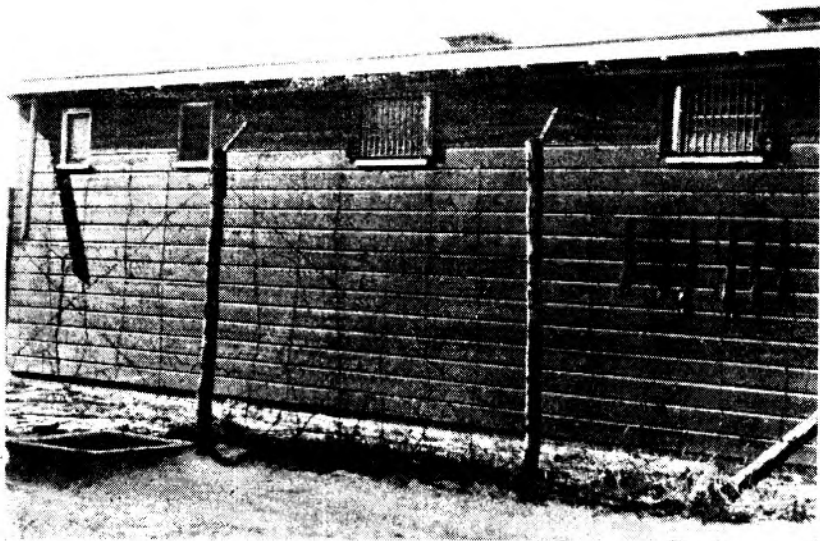
Werkbarak 107.

Zickenbarak.

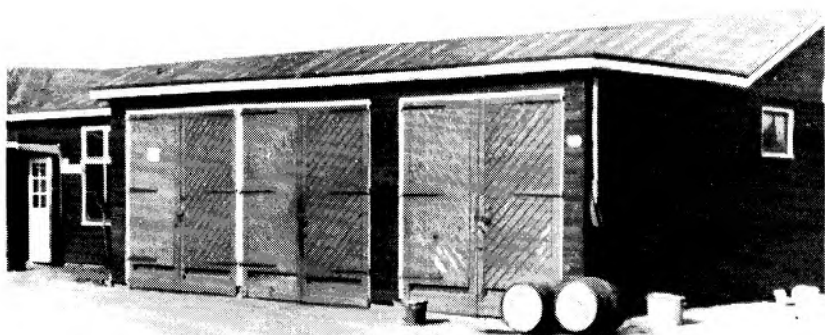
Café'tje.

Barak 51, gevangenis.

Schouwburgzaal.

Garage.

Gezicht op enkele barakken.

Buiten de prikkeldraadversperring, de villa van Gemmecke.

